

INLEIDING: POLITIEKE CONCEPTEN HERDENKEN / HET POLITIEKE HERDACHT

*Tammy Lynn Castelein en Bram Ieven*¹

ABSTRACT – *Rethinking the Concept(s) of the Political.* This article is the introduction to a special issue on the relation between theory and politics. Theoretical approaches to politics are often dismissed as irrelevant and the lack of concrete analysis of political situations disables political philosophy to come up with useful thoughts for politics as such. This issue challenges this idea by arguing that theoretical reflections on politics are a breeding site for new concepts or the rethinking of old concepts that try to define the political. Concepts coined by political theory, even when on a highly abstract level, can often help to describe new political situations. As such, an interaction between concrete political situations and abstract theoretical reflection is more than likely and the reflection of politics is more than useful.

KEYWORDS: political philosophy, theory and praxis, political concepts

In zijn boek *Democracy and Dictatorship* stelt de Italiaanse theoreticus Norberto Bobbio dat het veld waarin ‘politieke structuren’ bestudeerd worden, kan worden onderverdeeld in twee domeinen: politieke filosofie en politieke wetenschap. De politieke filosofie is echter een problematisch studiedomein, stelt Bobbio. Dit problematische karakter van de politieke filosofie heeft volgens hem alles te maken met het doel dat deze discipline zichzelf stelt. Terwijl de politieke wetenschap erop gericht is om het werken of falen van politieke structuren te toetsen zonder daarbij een waardeoordeel te betrekken, stelt de politieke filosofie zich in eerste instantie de vraag naar het juiste, meest rechtvaardige politieke regime. Als zodanig is de politieke filosofie volgens Bobbio een normatieve discipline en houdt ze er dus een waardeoordeel op na over de bestaande politieke structuren. Bobbio verwoordt zijn bezwaren tegen de politieke filosofie als volgt:

“Als onderzoek naar de beste vorm van republiek heeft de politieke filosofie geen waarde vrij karakter. Als onderzoek naar de ultieme fundamente van de macht is ze er niet op uit om het fenomeen van macht te verklaren maar om hem te rechtvaardigen, een handeling die tot doel heeft om gedrag af te schilderen als geoorloofd of verboden.” (Bobbio 1989: 47)

In zijn kritiek op de politieke filosofie geeft Bobbio ook meteen een invulling aan wat de politieke filosofie precies is. Bobbio gaat er vanuit dat de politieke filosofie de leer is van de beste staatsvorm en dat de politieke filosofie hierin steeds wordt beïnvloed door de heersende politieke regimes en structuren. Op die manier kan hij inderdaad stellen dat de politieke filosofie zowel normatief is, als – al te vaak – een apotheose op

¹ Tammy Lynn Castelein studeerde filosofie en literatuurwetenschap. Bram Ieven is als onderzoeker verbonden aan de opleiding literatuurwetenschap van de Universiteit Leiden, waar hij een proefschrift voorbereidt over Derrida.

bestaande regimes. Bobbio concludeert dat de politieke filosofie een dubbele, hoogst onkritische denkbeweging maakt. Bobbio's analyse en kritiek van de politieke filosofie als discipline besluit met de vaststelling dat deze discipline, als een onderzoek naar "de essentie van politiek [zichzelf] onttrekt van enige empirische verificatie of falsificatie," want de essentie waarover deze discipline zich buigt is nominaal en nooit empirisch te vinden. (Bobbio, 1989: 47) De politieke filosofie mondt uit in een kritiekloze abstrahering van de politiek, en in het slechtste geval leidt dit op haar beurt tot een nagenoeg kritiekloze apotheose op bestaande politieke structuren.

Bobbio's analyse loopt volgens ons stuk op één punt: door het politieke denken te herleiden tot twee nauwgezette disciplines ontstaat er vanzelf een polarisering van twee mogelijke kijken op politiek, een analytisch-empirische die geen interesse heeft in sterke theorievorming rondom politiek, en een abstracte politieke filosofie die veeleer verwant is met ethiek dan met politieke theorie. In realiteit zijn de zaken complexer, en we zouden kunnen argumenteren dat het in het denken over politiek net zaak is om beide domeinen door elkaar te laten lopen, niet omdat de politieke filosofie nood heeft aan een grotere input van het alledaagse politieke leven – het probleem van de apotheose op bestaande regimes, zoals Bobbio die aan het werk ziet in de politieke filosofie, zou daarmee niet opgelost zijn – maar wel omdat beide domeinen van onderzoek teruggaan op *politieke concepten*. Het politieke denken, of het nu een filosofie beweert te zijn dan wel een historische analyse van de politieke structuren, is voortdurend in de weer met *concepten* waarmee vat wordt gekregen op 'het politieke'. Die politieke concepten zijn niet enkel belangrijk voor het begrijpen van de politieke structuren, ze spelen ook een rol in de politiek zelf. De politiek werkt met deze concepten en structureert zichzelf en haar handelingen met behulp van politieke concepten (zoals 'soevereiniteit' of 'legitimititeit'). Het politieke denken gaat dan om het bedenken, herdenken en kritisch bevragen van politieke concepten aan de hand waarvan ook de bestaande politiek zich structureert of zou kunnen structureren. De politieke structuren zijn niet los te denken van de concepten die deze structuren vormgeven, legitimeren, maar ook bekritisieren. De analyse van politieke concepten kan kritisch zijn in zover ze erin slaagt om aan te tonen dat bepaalde concepten cruciaal zijn om de bestaande machtsstructuren te begrijpen, wanneer ze erin slaagt om bestaande concepten te problematiseren, of wanneer ze kan aantonen dat bepaalde politieke concepten onterecht te nauw zijn ingevuld waardoor het domein van het politiek zelf wordt geproblematiseerd.

De bijdragen die verzameld zijn in dit themanummer nemen allen hun uitgangspunt in het herdenken van één of meerdere politieke concepten en trachten daarbij een kritische analyse te geven van een concept, of trachten aan de hand van een concept nieuwe politieke structuren kritisch aan het licht te brengen. Het artikel van HILLA DAYAN herintroduceert het concept 'separatieregime' om een beter inzicht te krijgen in de machtsstructuren van Israël/Palestina en Zuid-Afrika. Aan de hand van een vergelijkende analyse van de politieke situatie in Apartheid Zuid-Afrika en hedendaags Israël/Palestina, toont Dayan aan dat de manier waarop de heersende macht de burgers onderdrukt verscheidene overeenkomsten vertoont in beide regimes. De beste manier om deze regimes kritisch te analyseren en om de werking ervan te begrijpen, stelt Dayan, is om het politieke concept separatieregime te herintroduceren in de politieke analyse. Dit begrip laat haar toe om aan te tonen hoe de consolidatie van macht van een bepaalde bevolkingsgroep in een land slechts succesvol is door een strikte beheersing van de openbare ruim-

te. Een nieuw begrip van de openbare ruimte, en de manier waarop de macht ingrijpt op deze ruimte, dringt zich op en laat zich het best thematiseren met behulp van het concept separatierégime.

In de contemporaine Angelsaksische politieke filosofie is het werk van John Rawls van doorslaggevend belang. Rawls herdacht klassieke begrippen van de politieke theorie, zoals rechtvaardigheid en legitimiteit. De artikels van RUI ZHU en BRAM IEVEN gaan beiden dieper in op het werk van Rawls en zijn poging om de politieke filosofie als zodanig te herdenken. Beide artikels concentreren zich meer specifiek op de vraag hoe Rawls dwang legitimeert in zijn politieke filosofie. Rui Zhu's artikel gaat in op de relatie tussen rechtvaardigheid en dwang zoals die in Rawls' theorie is geformuleerd vanuit zijn constructie van de oorspronkelijke positie. Na aangetoond te hebben op welke wijze Rawls' specifieke variant van contracttheorie verschilt van andere contracttheorieën, argumenteert Zhu dat Rawls het contract dat het gebruik van dwang in een liberale politieke gemeenschap zou moeten vastleggen, onmogelijk kan worden opgesteld in de oorspronkelijke positie. Het contract voor dwang in de politieke gemeenschap kan dus niet als een subcontract van het contract van 'rechtvaardigheid als billijkheid' gezien worden. Zhu concludeert dat het niet mogelijk is om rechtvaardigheid tot de directe standaard voor dwang te maken, zoals Rawls wil; alleen een concept van legitimiteit dat geënt is op de concrete politieke omstandigheden, kan dienen om dwang in te perken. Het artikel van Ieven handelt eveneens over rechtvaardigheid, legitimiteit en geweld in het werk van John Rawls, en van Jacques Derrida. Centraal in zijn artikel staat de vraag naar de relatie tussen een abstracte fundering van rechtvaardigheid zoals die ondernomen wordt door de politieke filosofie, en de legitimering van geweld of dwang zoals die noodzakelijk is in de politieke sfeer. Door zich uiteen te zetten met de relatie tussen abstracte politieke filosofie, waarin rechtvaardigheid aan de orde is, en concreet politiek gedrag, waarin legitimiteit aan de orde is, tracht Ieven aan te tonen dat het onderscheid tussen politieke filosofie en politiek problematisch is.

Twee concepten die een belangrijke rol spelen in het contemporaine politieke denken zijn 'mensenrechten' en 'misdaden tegen de mensheid'. Het werk van Hannah Arendt heeft een cruciale rol gespeeld in het conceptualiseren en herdenken van beide begrippen, en de invloed van Arendts pogingen tot het herdenken van deze begrippen is dan ook immens in de hedendaagse politieke theorie. In zijn bijdrage voor deze bundel toont YASCO HORSMAN dat de recuperatie van Arendts werk in de contemporaine politieke theorie een aantal nuances mist die nochtans van groot belang zijn indien we de concepten 'mensenrechten' en 'misdaden tegen de mensheid' goed willen begrijpen. Horsman concentreert zich in zijn artikel op wat hij 'de tweede scène in het eerste bedrijf' van het concept mensenrechten noemt: de rechtszaak tegen Adolf Eichmann in Jeruzalem. In een lezing van Arendts rechtbankverslag van dit proces toont Horsman aan dat dit verslag gelezen dient te worden om een andere, niet-juridische ruimte te creëren waarin een uitspraak kan gedaan worden over misdaden tegen de mensheid in naam van de menselijke gemeenschap. De bijdrage van TAMMY LYNN CASTELEIN gaat dieper in op Arendts historische analyse van de mensenrechten, die onthult hoe de mensenrechten oorspronkelijk in de mens werden gefundeerd, maar al zeer snel verwerden tot burgerrechten op basis van nationaliteit. Vanuit deze historische schets toont Castelein aan hoe verschillende hedendaagse politieke denkers ieder hun eigen weg zijn gegaan met Arendts analyse. Terwijl Michael Ignatieff, bijvoorbeeld, de conclusie maakt dat de mensenrechten

enkel gegarandeerd zijn in sterke natiestaten, stelt Giorgio Agamben dat zolang mensenrechten gefundeerd zijn in nationaliteit, de menselijke gemeenschap verdeeld blijft in burgers en staatlozen. Agambens werk, stelt Castelein, kan gelezen worden als een poging om tot een andere fundering van mensenrechten te komen, waarvoor een nieuwe vorm van gemeenschap noodzakelijk is, en daarvoor gaat hij terug op het werk van Arendt.

In de Franse politieke filosofie zijn de afgelopen decennia een heel aantal denkers actief geweest om concepten zoals gemeenschap en communisme te herdenken, nieuw leven in te blazen of af te zweren. In zijn artikel “Kritiek van de zuivere linkse rede” analyseert BRUNO BOSTEELS deze trend en hij stelt vast dat deze analyses gemeenschappelijk hebben dat ze een concept zoals communisme willen ontdoen van zijn historische wortels en zijn marxistische implicaties. Een uitzondering is Alain Badiou, in wiens werk we volgens Bosteels een poging zien om het concept communisme te begrijpen als een historische theorie met een marxistische erfenis.

In een hoogst originele bijdrage analyseert FRANS-WILLEM KORSTEN tot slot een stuk van de zeventiende-eeuwse Nederlandse toneelschrijver Joost van den Vondel. Korsten laat zien dat Vondels werk meer dan ooit een politieke lezing verdient. Hij toont aan dat Vondel in zijn stuk *Geysbrecht van Aamstel* nieuwe mogelijke invullingen voor het concept soevereiniteit aanreikt, een begrip dat in Vondels tijd van toenemend belang werd in het politieke denken en dat ook vandaag weer erg actueel is. Wat Vondel vertelt over soevereiniteit kan volgens Korsten van groot belang zijn in het licht van contemporaine herdenkingen van soevereiniteit. Korsten laat zien dat de opvatting van soevereiniteit die Vondel aanreikt een mogelijkheid biedt om het begrip soevereiniteit en het begrip van het politieke een bredere invulling te geven dan vandaag gebeurt. We krijgen hier een studie die een tekst analyseert die op het eerste zicht niet met politiek verbonden is, maar die bij nadere analyse de herdenking van een politiek concept in het werk stelt.

Literatuur

BOBBIO N. (1989), *Democracy and Dictatorship: The Nature and the Limits of State Power*, (vert. KENNEALLY P.), Polity Press, Cambridge